

## Zasady latynizacji języka malediwskiego

Język malediwski (*diwehi*, *male bas*), urzędowy język Malediów, należy do języków indoaryjskich (grupa indoirańska, rodzina indoeuropejska). Posługuje się nim obecnie około 320 tysięcy ludzi na archipelagu Malediów i około 10 tysięcy na indyjskim archipelagu Lakszadiwy (wyspa Minikaj/Minicoy). Wśród języków nowoindoaryjskich współtworzy wraz z językiem syngaleskim (*sinhala*) odrębny zespół języków „wyspowych”\*. Od syngaleskiego zaczął się oddzielać około II-I w. p.n.e., w epoce wczesnej kolonizacji archipelagu Malediów przez osiedleńców z wyspy Cejlon. Rozwijając się we względnej izolacji od pozostałych języków indoaryjskich, lecz w ciągłym kontakcie z językiem syngaleskim, język malediwski utracił wraz z nim spółgłoski przydechowe i dyftongi, utrzymał natomiast rozróżnienie samogłosek krótkich i długich i szereg spółgłosek retrofleksyjnych. Do innowacji współdzielonych z językiem syngaleskim należy rozwój spółgłosek prenazalizowanych. Do innowacji nieznanymi syngaleskiemu należy przeistoczenie kończących wyrazy spółgłosek *k*, *s*, *t* w zwarcie krtaniowe.

Najstarsze dokumenty języka malediwskiego pochodzą z około XII w., zapisano je w piśmie zbliżonym do syngaleskiego.

Intensywne kontakty handlowe archipelagu ze światem Oceanu Indyjskiego znalazły odzwierciedlenie w zapożyczeniach z języków drawidyjskich półwyspu Indii i z malajskiego. Począwszy od XII w., dynastie malediwskie pozostawały w ścisłym związku z islamem. W sferze malediwskiej leksyki poskutkowało to wprowadzeniem do języka wielkiej liczby bezpośrednich zapożyczeń z języków arabskiego i perskiego, w sferze fonetyki pojawieniem się nowych, nieznanymi językom indoaryjskim dźwięków. W epoce brytyjskiego protektoratu (1887-1965) w rozwoju leksyki malediwskiej zaznaczyły się wpływy angielskie.

Współcześnie używane pismo malediwskie (*tana*, *thaana*) powstało w XVII w. wypierając starszą formę pisma (*diwes akuru* – ‘wyspiarskie litery’). Pisze się je, na wzór arabski, z prawej do lewej strony. Alfabet zawiera 24 bazowe litery dla spółgłosek (*akuru*) i dziesięć znaków diakrytycznych dla oznaczenia samogłosek (*filu*) w pozycji po spółgłoskach. Przedstawieniu samogłosek w pozycji inicjalnej oraz po samogłosce służy nieposiadająca własnej wartości fonetycznej litera *alifu* (z odpowiednimi diakrytykami umieszczanymi nad lub pod nią). W 1957 r. pismo *tana* uzupełniono, dodając do podstawowego zestawu czternaście liter reprezentujących spółgłoski arabskie; utworzono je opatrując kropkami litery z podstawowego zestawu. Rząd Malediów zaleca używanie ich w miejsce liter arabskich, które do tego czasu mieszało z malediwskimi, zapisując wyrazy zapożyczone z arabskiego.

Wprowadzona przez rząd Malediów (1976 r., zatwierdzona w 1987 r.) urzędowa forma latynizacji języka malediwskiego (*diwehi letin*, zwana też *Nasiri letin*, od nazwiska ówczesnego prezydenta, Ibrahima Nasira) jest w swej istocie uproszczoną, opartą po części na ortograficznym schemacie języka angielskiego transkrypcją. W nielicznych naukowych opracowaniach języka *diwehi* (Reynolds 2003, Cain, Gair 2000) zastosowano transliterację nawiązującą, aczkolwiek niejednolicie\*\*, do standardu ISO 15919.

Spolszczając nazwy malediwskie, nie oddaje się różnic pomiędzy samogłoskami krótkimi i długimi. Spółgłoski retrofleksyjne *lh* (*l̥*), *d* (*d̥*), *t* (*t̥*) oddaje się przez przedniojęzykowo-zębowe. Podobnie nie wyróżnia się w transkrypcji arabskich spółgłosek emfatycznych. Ze względu na zbieżność wymowy spółgłoski palatalne *sh*, *gn*, *j*, *ch* oddaje się – w każdej pozycji w wyrazie – przez ich polskie odpowiedniki *ś*, *ń*, *dź*, *ć*. Spółgłoski prenazalizowane transkrybuje się jako zbitki typu *spółgłoska nosowa* + *homorganiczna spółgłoska zwarta dźwięczna*. Zwarcie krtaniowe oznacza się jako ‘.

\* Zograf 1990, str. 96-97.

\*\* Reynolds zgodnie ze standardem ISO 15919 transliteruje jedynie malediwskie spółgłoski, samogłoski pozostawia w transliteracji urzędowej. Cain i Gair (1996, 2000) transliterują malediwskie spółgłoski prenazalizowane jako *ᵐb*, *ᵐd*, *ᵐg*; Reynolds, zgodnie z transliteracją syngaleskiego, jako *ᵐb*, *ᵐd*, *ᵐg*. Rozbieżności dotyczą również posiadającej kilka alofonicznych realizacji malediwskiej bezdźwięcznej szczelinowej spółgłoski *sh* – w opracowaniach fonetyki języka malediwskiego najczęściej transliterowanej jako *ś*. Usiłując oddać jej szczególny charakter, Cain i Gair oznaczają ją literą *ṣ*, Reynolds literą *ř*. Proponuje się również różne sposoby latynizacji kończącego wyraz zvarcia krtaniowego (*h*, *ḥ*, *ʔ*, ‘).

### Samogłoski

|    | diakrytyka (fili) | transliteracja | transkrypcja      |
|----|-------------------|----------------|-------------------|
| ا  | ◌ <sup>1</sup>    | a              | a                 |
| آ  | ◌◌                | aa             | a                 |
| إ  | ◌◌◌               | i              | i, j <sup>2</sup> |
| إي | ◌◌◌◌              | ee             | i                 |
| أ  | ◌◌◌◌◌             | u              | u                 |
| أأ | ◌◌◌◌◌◌            | oo             | u                 |
| إي | ◌◌◌◌◌◌            | e              | e                 |
| إي | ◌◌◌◌◌◌◌           | ey             | e                 |
| أ  | ◌◌◌◌◌◌◌◌          | o              | o                 |
| أأ | ◌◌◌◌◌◌◌◌◌         | oa             | o                 |

### Spółgłoski

|                 | transliteracja | transkrypcja |                 | transliteracja | transkrypcja |                 | transliteracja | transkrypcja |
|-----------------|----------------|--------------|-----------------|----------------|--------------|-----------------|----------------|--------------|
| ح               | h              | h            | ل               | l              | l            | ح <sup>6</sup>  | h'             | h            |
| ش               | sh             | ś            | ج               | g              | g            | كح <sup>6</sup> | kh             | ch           |
| ن               | n              | n            | سج <sup>3</sup> | n'g            | ng           | دح <sup>6</sup> | dh'            | z            |
| ر               | r              | r            | سج              | gn             | ń            | خح <sup>6</sup> | x              | ż            |
| ب               | b              | b            | س               | s              | s            | شح <sup>6</sup> | sh'            | ś            |
| سب <sup>3</sup> | n'b            | mb           | ع <sup>5</sup>  | n              | n            | سح <sup>6</sup> | s'             | s            |
| لح              | lh             | l            | د               | d              | d            | لح <sup>6</sup> | l'             | z            |
| ك               | k              | k            | سج <sup>3</sup> | n'd            | nd           | ت <sup>6</sup>  | t'             | t            |
| — <sup>4</sup>  | —              | —            | ز               | z              | z            | زح <sup>6</sup> | z'             | z            |
| و               | v              | w            | ت               | t              | t            | ح <sup>6</sup>  | '              | '            |
| م               | m              | m            | ي               | y              | j            | جح <sup>6</sup> | gh             | g            |
| ف               | f              | f            | پ               | p              | p            | قح <sup>6</sup> | q              | k            |
| دح <sup>3</sup> | dh             | d            | ج               | j              | dź           | وح <sup>6</sup> | w              | w            |
| سج <sup>3</sup> | n'dh           | nd           | ح               | ch             | ć            |                 |                |              |
| ث               | th             | t            | ثح <sup>6</sup> | th'            | s            |                 |                |              |

### Znaki specjalne

|                 | transliteracja   | transkrypcja       |
|-----------------|------------------|--------------------|
| ◌◌ <sup>7</sup> | —                | —                  |
| ح               | h <sup>8</sup>   | h <sup>8</sup>     |
| ح               | h <sup>8</sup>   | h <sup>8</sup>     |
| ح               | iy <sup>9</sup>  | ij <sup>9</sup>    |
| س               | n' <sup>10</sup> | n, m <sup>10</sup> |

<sup>1</sup> ◌ oznacza dowolną spółgłoskę lub znak *alifu*.

<sup>2</sup> Jako *j* po samogłosce.

<sup>3</sup> Spółgłoski prenazalizowane nie mają w piśmie *tana* osobnych liter, zapisuje się je jako dwuznaki.

<sup>4</sup> Litera *alifu* nieposiadająca własnej wartości fonetycznej; służy (z odpowiednimi diakrytykami umieszczanymi nad lub pod nią) przedstawieniu samogłosek w pozycji inicjalnej oraz po samogłosce.

<sup>5</sup> Litera oznaczająca retrofleksyjne *n* (*n*), stosowana w piśmie *tana* do ok. 1953 r.

<sup>6</sup> Tzw. „litery kropkowe” (*tiki jehe tana*) służące do zapisu spółgłosek arabskich.

<sup>7</sup> Znak *sukun* umieszczany nad spółgłoską, po której nie następuje samogłoska.

<sup>8</sup> Połączenia *alifu* + *sukun*, *ś* + *sukun* poprzedzające spółgłoskę, sygnalizują jej podwojenie; w pozycji na końcu wyrazu połączenia te oddaje się jako *h*.

<sup>9</sup> Połączenie *t* + *sukun* w pozycji po samogłosce odtwarza się jako spółgłoska ześlizgowa *-y-* i jest w transliteracji oddane jako *iy*, w transkrypcji jako *ij*.

<sup>10</sup> W pisowni malediwskiej wszystkie litery spółgłosek muszą być opatrzone diakrytykami, jedynym wyjątkiem od tej zasady jest litera *n* (*noonu*): kiedy występuje bez *fili* i znaku *sukun*, sygnalizuje prenazalizację spółgłosek *b*, *d*, *dh*, *g*. W transliteracji oddaje się ją przez *n'*, np. *kan'du* – ‘morze’, w transkrypcji zaś jako *n* przed *d*, *dh*, *g* oraz jako *m* przed *b*.

**Bibliografia:**

1. Reynolds C., *A Maldivian Dictionary*, Routledge 2003
2. Cain B.D., Gair J.W., *Dhivehi (Maldivian)* Muenchen 2000
3. Gair J.W., Cain B.D., *Dhivehi Writing* [w:] red. Daniels P.T., Bright W., *The World's Writing Systems*, Oxford 1996, str. 564-568
4. Zograf G. A., *Jazyki Južnoj Azii*, Moskva 1990
5. *Romanization systems for geographical names*, w: Technical reference manual for the standardization of geographical names. United Nations Group of Experts on Geographical Names, New York 2007, str. 73-75 (Maldivian) [http://unstats.un.org/unsd/geoinfo/UNGEGN/docs/ungegn-tech-ref-manual\\_M87\\_combined.pdf](http://unstats.un.org/unsd/geoinfo/UNGEGN/docs/ungegn-tech-ref-manual_M87_combined.pdf)

Oprac.: Artur Karp